

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

Удовенко Ірина Олександрівна

УДК 331.526(043.3)

**НАЙМАНА ПРАЦЯ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В
ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ**

Спеціальність 08.00.01 - економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти та науки України, м. Київ

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор
Кривенко Костянтин Тарасович
пенсіонер

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Лагутін Василь Дмитрович
Київський національний торговельно-економічний університет
завідувач кафедри економічної теорії та конкурентної політики

кандидат економічних наук, доцент
Штундер Ірина Олександрівна
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
доцент кафедри економічної теорії

Провідна установа: Київський національний економічний університет, кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів

Захист відбудеться «29» листопада 2013 р. о на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.01 ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою 03680, М. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою 03113, м. Київ, вулиця Дегтярівська 49 г, ауд. 601.

Автореферат розіслано « » жовтня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент

М. К. Галабурда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально–економічні відносини тісно пов'язані з економічною та юридичною активністю особи, що сприяє їх впливу на процес формування окремого суб'єкта цих відносин, відносин усередині суспільства, та, у свою чергу, впливає на життя держави в економічному і соціальному аспекті. Зі становленням трансформаційної економіки поступово загострюється проблема реалізації соціально–економічних прав людини. Орієнтування ринкових реформ суто на економічну вигоду, без урахування ролі соціальних цінностей, їх вагомості у становленні ринкового типу господарювання, створило перешкоди до очікуваного зростання продуктивності праці, подальших зрушень в економіці країни. Система соціально–економічних відносин є процесом взаємодії між суб'єктами, що реалізують свій трудовий потенціал в умовах усталеної правової культури. Сучасні реалії розвитку суспільства характеризуються глибокими і складними соціально–економічними відносинами, способами взаємодії їх суб'єктів. Для сучасних соціально–економічних відносин характерний дисбаланс ціни та вартості робочої сили, суперечності між інтересами найманих працівників та працедавців, також вони відображають сучасні деформаційні зміни трудових цінностей, підвищений рівень конфліктності у суспільних процесах. Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, зумовлюють пріоритетний характер соціально–економічних відносин та необхідність удосконалення форм реалізації найманої праці. Назріла потреба у визначенні нової форми взаємодії суб'єктів соціально–економічних відносин. Уміння чітко дослідити закономірності виникнення такого соціально–економічного явища, як наймана праця, дає змогу не тільки більш конкретно охарактеризувати його, а й передбачити його еволюцію та можливі наслідки з огляду на попередні етапи його розвитку. Значення найманої праці в історично–економічному розвитку країни чітко простежується у тісному взаємозв'язку із суспільно–економічними закономірностями розвитку.

Вагомий внесок у розвиток теорії соціально–економічних відносин зробили такі вітчизняні учені, як Ю. Бажал, В. Базилевич, Д. Богиня, М. Галабурда, А. Гриценко, Ю. Зайцев, С. Злупко, А. Колот, В. Корнієнко, К. Кривенко, В. Лагутін, Б. Лановик, М. Лазарович, С. Мочерний, С. Ніколенко, Ю. Пахомов, В. Ревенко, А. Рубан, В. Савчук, Л. Тарасевич, Н. Чумаченко, А. Чухно, І. Штундер, В. Якубенкота і ін.

Наукові основи регулювання соціально–економічних відносин досліджено у працях російських учених–економістів: Л. Абалкін, Б. Бузгалін, Б. Генкіна, С. Масютіна, Г. Мелікьяна, Є. Палиги, А. Юсова, а також зарубіжних учених: Р. Аксельрода, Р. Анкера, П. Еггера, Ф. Мерчерна, Д. Ріттера, Е. Тоффлера та ін.

Питання визначення завжди належало до найбільш суперечливих та проблемних. Дослідження, щодо визначення ролі найманої праці у процесі виробництва, займали вагоме місце у фундаментальних працях відомих учених–економістів на різних етапах еволюції суспільства. Водночас, визнаючи досить вагомий внесок багатьох вітчизняних учених, констатуємо, що залишаються не повною мірою дослідженими питання щодо економічної суті

найманій праці у постсоціалістичному просторі, її місця і ролі у трансформаційних процесах вітчизняної економіки, а також значення розвитку соціально–економічних відносин у становленні ринкового типу господарювання. Все це на тлі соціально–економічної значущості досліджуваних питань й обумовило мету та завдання нашого дослідження.

Важливим щодо поставленої мети дослідження є ретроспективний аналіз базових економічних концепцій, що дає можливість осмислити фундаментальні положення, закони та принципи, на яких базуються сучасні наукові підходи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною комплексних наукових тем кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Сучасне постіндустріальне суспільство і шляхи його формування в Україні» (номер державної реєстрації 0107U001332) та «Проблеми політекономічного аналізу сучасного економічного розвитку» (номер державної реєстрації 0112U005373). Особистий внесок автора в рамках тем полягає у дослідженні теорії та закономірностей взаємозв'язку та взаємовпливу найманій праці та соціально–економічних відносин в умовах трансформації системи господарювання.

Мета і завдання. Метою дисертаційної роботи є поглиблення дослідження сутності, змісту та специфічних особливостей найманій праці в умовах трансформації економічних відносин.

Досягнення названої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- визначити сутність та зміст найманій праці в сучасних умовах господарювання;
- узагальнити, систематизувати погляди провідних вітчизняних та зарубіжних економістів на соціально–економічну природу найманій праці та виявити основні закономірності її історичної еволюції;
- обґрунтувати зв'язок між відносинами власності й економічним статусом найманого працівника на ринку праці в умовах реформування економіки та розкрити роль і значення впливу власності на робочу силу;
- проаналізувати досвід країн з розвинутою економікою щодо організації та стимулювання найманій праці і визначити можливості його використання в Україні;
- дослідити специфічні характеристики найманій праці в Україні та постсоціалістичних країнах в умовах трансформації економіки;
- проаналізувати взаємозв'язки між доходами найманого працівника та механізмом соціального забезпечення в умовах трансформації економічних відносин;
- визначити особливості та фактори формування людського капіталу як нової якості найманій праці в умовах трансформації економічних відносин.

Виходячи з переліченого, можна стверджувати, що суть дослідження полягає у пошуку ефективних форм і методів розв'язання соціальних протиріч у сфері найманій праці і зайнятості, формуванні нової концепції управління ринком праці на основі використання національного та світового досвіду, конструюванні більш ефективного механізму регулювання соціально–економічних відносин.

Об'єктом дослідження виступають трансформаційні процеси в структурі економічних відносин в постсоціалістичних країнах.

Предметом дослідження виступають закономірності процесів функціонування найманої праці в умовах трансформації економічних відносин.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження стали положення і концепції економічної теорії, що викладені у працях провідних учених щодо трудової мотивації, формування і функціонування ринку праці, людського капіталу. Методологічною основою дисертаційної роботи стали сучасні методи, прийоми та методики аналізу економічних явищ і процесів. У ході роботи використано такі методи дослідження: метод логічного узагальнення – для виявлення суперечностей сучасних трансформаційних процесів в економіці України; графічний метод – для наочного відображення взаємозв'язків окремих соціально–економічних процесів; статистичні методи – для визначення стану та аналізу тенденцій розвитку вітчизняного ринку праці; метод експертних оцінок – для обґрунтування пріоритетних напрямів державної політики у соціально–економічній сфері та ін. Поставлені в роботі завдання розв'язувалися на основі системно–функціонального підходу з урахуванням умов ринкової трансформації української економіки.

Інформаційною базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти, офіційні матеріали Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Державної служби статистики, аналітичні матеріали органів державної влади та управління, а також органів регіонального рівня, матеріали у рамках програми ЄС по наданню технічної допомоги країнам СНД TACIS, електронні ресурси, друковані праці учених, повідомлення міжнародних та національних експертних організацій.

Емпіричною основою дослідження є дані соціологічних досліджень, статистичні матеріали за 2000—2012 роки, аналітичні узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів. Унаслідок виконаного дослідження отримано і винесено на захист наукові результати, які є новими або містять елементи наукової новизни:

уперше:

обґрунтовано специфіку відносин з приводу функціонування найманої праці, що склалася в умовах постсоціалістичної трансформації і має прояв у таких суперечностях: наявність заборгованостей та невиконаних зарплат по заробітній платі, високий рівень безробіття та еміграції висококваліфікованих працівників, поглиблення диференціації в рівні доходів найманих працівників, задіяних у різних галузях промисловості, сільського господарства, державних чиновників, службовців силових структур тощо. Зроблено висновок, що суть, зміст і характер суперечностей унеможливує використання сформованих у західній економічній думці теорій, концепцій і моделей найманої праці та зумовлює необхідність пошуку шляхів їх адаптації до наявних реалій економічного життя в Україні;

удосконалено:

трактування сутнісних та змістовних форм найманої праці через включення до її критеріальних ознак прав власності. Такий підхід дозволяє включити режими власності на засоби виробництва в аналіз стимулів суб'єктів господарювання до забезпечення потреб, щозростають;

систематизацію теоретичних поглядів учених на соціально–економічну природу найманої праці та сформульовано класифікаційні ознаки етапів її еволюції: стимули до праці; роль праці у суспільстві; право власності на засоби виробництва;

розуміння сутності взаємозв'язків взаємозалежностей між власністю та найманою працею в умовах трансформації системи господарювання. Суть цих взаємозв'язків та взаємозалежностей полягає у відсутності власності на засоби виробництва у найманих працівників, що визначає специфіку механізму привласнення і розподілу результатів виробництва, доходів від праці;

узагальнено теоретичні положення про необхідність змін економіко–правового статусу найманого працівника в умовах трансформаційного типу господарювання, які обумовлені інфраструктурою ринку праці, куди повинні включатись не тільки організаційні інститути державного регулювання зайнятості, а й мережа таких інститутів соціального захисту як ринок доступного житла, соціального страхування тощо. Результатом трансформації економіко–правового статусу найманого працівника буде перетворення особистісного розвитку, прискорення адаптаційних змін в сучасних стратегіях розвитку господарювання та економічної активності у сфері праці;

отримали подальший розвиток:

визначення взаємозалежності відносин суб'єктів соціально-економічних відносин та їх економічної поведінки в умовах трансформаційних змін через рівень поділу праці, техніки та технологій, галузеву структуру виробництва, форм власності на засоби виробництва та особливості державного впливу на господарські процеси;

концептуальні підходи до формування системи заходів регулювання соціально–економічної політики в сучасних умовах господарювання, які полягають у визначенні цільових орієнтирів розвитку економічних відносин на ринку праці. Ціннісними пріоритетами управлінської функції повинні стати: рівень забезпечення сімей найманих працівників, корпоративна трудова поведінка (дисципліна), соціальна захищеність громадян тощо. Державна політика регулювання зайнятості в Україні повинна переорієнтуватися з суто економічних орієнтирів (економічне зростання) на усунення соціально–культурних проблем та підвищення соціального стану найманих працівників через забезпечення гарантій прав власності і створення умов їх ефективного упровадження та захисту.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації наукові положення можуть бути використані в подальшому при формуванні нових підходів щодо організації регулювання соціально–економічних відносин, визначенні основних напрямів узгодження економічних та інших інтересів між суб'єктами ринку праці, розробці заходів щодо підвищення ефективності державної соціальної політики.

Пропозиції та рекомендації автора з питань удосконалення механізму формування найманої праці сучасного типу, що отримані внаслідок проведеного дослідження, використано у роботі органів державної влади та управління, а також у фінансових структурах: Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності Уманської районної виконавчої дирекції – у процесі планування стратегічних заходів соціального захисту населення

(довідка № 401/01-1-34 від 14.05.2013), ПАТ «Правексбанк» – у процесі планування кадрової політики та кредитування населення (довідка № 1747/209 від 20.09.2013), Уманською районною державною адміністрацією – у процесі складання плану соціально–економічного розвитку (довідка № 866/01 від 06.12.2011) та Коопзаготпромторг РСТ м. Жашків – для створення стратегічного плану реалізації пріоритетних проектів розвитку організації (довідка № 276/104 від 15.01.2013). Положення й висновки дисертаційного дослідження використовуються у процесі викладання навчальних курсів та спецкурсів із дисциплін «Економіка підприємства», «Політична економія», «Державне регулювання економіки», «Економіка праці та соціально–економічні відносини» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною виконаною науковою працею, яка має наукове і практичне значення. У випадку використання положень отриманих іншими ученими, у рукописі подаються відповідні посилання. В авторефераті подано інформацію про особистий внесок здобувача при підготовці наукових праць, що виконані автором спільно з іншими ученими.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження доповідалися та отримали схвальні відгуки на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково–практичних конференціях: XIII Міжнародній науково–практичній конференції «Економіка України: проблеми економічного зростання» (Умань, 2007 р.), XIV Міжнародній науково–практичній конференції «Економіка України: макропроблеми розвитку» (Умань, 2008 р.), XV Міжнародній науково–практичній конференції «Економіка України: стратегічне планування» (Умань, 2008 р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції «Економічний розвиток країни: проблеми, пріоритети, правові аспекти» (Умань, 2008 р.), XVI Міжнародна науково–практична конференція «Інновації, як пріоритетна сфера інвестування в Україні» (Умань, 2009 р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції «Проблеми сучасної економіки» (Миколаїв, 2009 р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції «Соціально–економічні орієнтири розвитку регіонів України» (Миколаїв, 2010 р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції викладачів та студентів «Реалізація національних економічних інтересів України в рамках євро інтеграційних процесів» (Сімферополь, 2010 р.), Міжнародній науково–практичній конференції «Інноваційна стратегія українських реформ» (Умань, 2010 р.), III Міжнародній науково–практичній конференції «Соціально–економічний розвиток і якість життя: історія та сучасність» (Прага (Чехія), 2013 р.).

Публікації. Основні положення та найважливіші результати дисертаційного дослідження опубліковано у 15 наукових працях, загальним обсягом 5,15 д.а., у тому числі 4 – у колективних монографіях, 5 – у наукових фахових виданнях, 6 – матеріали конференцій.

Структурі обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, основної частини, яка містить три розділи, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 166 сторінок друкованого тексту.

Дисертаційне дослідження містить 15 рисунків на 7 сторінках, 13 таблиць на 6 сторінках. Список використаних джерел включає 237 найменувань .

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її значущість, розкрито зв'язок роботи з напрямками сучасних наукових розробок, сформульовано мету та основні завдання дисертації, визначено наукову новизну одержаних результатів, наведено дані їх апробації та впровадження, показано можливість теоретичного і практичного використання.

У **розділі 1** – «Соціально–економічна суть найманої праці» – розглянуто теоретичні основи формування найманої праці, визначено суть та характеристики найманої праці, розкрито її місце та роль у трансформаційній економіці та досліджено особливості формування найманої праці на ринку праці в Україні.

Доведено, що питання визначення місця найманої праці у процесі виробництва завжди належало до найбільш суперечливих та проблематичних. Дослідження цієї категорії займало важливе місце у фундаментальних працях відомих учених–економістів на різних етапах еволюції суспільства.

У різні часи наймана праця проходила специфічні етапи перетворень. Доведено, що еволюція найманої праці в історико–економічному аспекті простежується у тісному взаємозв'язку із суспільно–економічними закономірностями розвитку. Феодалізму притаманне поєднання позаекономічного й економічного примусу селян, безпосередніх виробників, до праці, при провідній ролі позаекономічного примусу. Якщо раніше робоча сила і її носій були нероздільні як об'єкт власності, то у цьому випадку робоча сила стає об'єктом власності і феодала, і носія. При капіталізмі робоча сила, оскільки вона належить юридично вільному робітнику, є його приватною власністю. У той час наявність економічного примусу до праці робить свободу формальною. Від безпосереднього впливу на предмет праці (ремесло, мануфактура) відбувається перехід до ручної праці, опосередкованої машиною (фабрика, завод) і потім – до виконання функцій із спостереження за виробничим процесом та його регулювання на автоматизованому підприємстві. Перехід до нового суспільства, у якому людський капітал стає провідним фактором суспільного виробництва, означає перехід людства на новий, суттєво досконаліший етап розвитку економіки, виробництва, суспільної ідеї (табл. 1).

**Ретроспективний аналіз еволюції поглядів на сутність змісту
категорії «наймана праця»**

Показник	Рабовласництво	Феодалізм	Капіталізм	Соціалізм	Перехідний період
Еволюція ролі праці	Домінування примусової/ рабської праці	Побічне заняття	Формування класу найманих працівників	Носії робочої сили є одночасно суб'єктами суспільної власності на засоби виробництва та виробленої продукції	Гуманізація та соціалізація найманої праці
Власність на засоби існування	Робоча сила та її носій – єдиний об'єкт виробничих відносин та власність рабовласника	Робоча сила – об'єкт власності її власника. Земля – відокремлений засіб виробництва	Робоча сила як власність капіталіста. Засоби існування – капітал, який перебуває у власності капіталіста	Власник робочої сили стає власником продукту своєї праці, усупільнення власності на робочу силу	Робоча сила у приватній власності найманих працівників. Приватизація як інструмент обмеження суспільного доступу до засобів існування
Стимули до праці (ендогенні / екзогенні)	Відсутні/ примус	Забезпечення простого відтворення / оброк	Розширене відтворення зростаючих потреб/ матеріальні стимули (заохочення та стягнення)	Соціальна свідомість/ примус	Забезпечення елементарних умов існування/ відсутні

Джерело: розроблено автором.

Зі зміною суспільного устрою автоматично змінювалася система господарювання, що, у свою чергу, спричиняло трансформацію домінуючого фактора виробництва. Оскільки технічний прогрес є невіддільним, то й виробничі відносини повинні адаптуватися до рівня розвитку продуктивних сил. Причому ініціатором зміни виробничих відносин є найманий працівник, який не може реалізувати свої соціальні інтереси

Засновник класичної теорії У. Петті першим охарактеризував найманого працівника як носія робочої сили, як власника вартості робочої сили в її капіталізованій формі, а не тільки як споживача благ. У свою чергу, А. Сміт першим сформулював визначення найманої праці як основного джерела прибутку, тобто багатства. А. Сміт заклав у основу своїх поглядів теорію трудової вартості: визначення вартості товару працею, що була затрачена на його (товар) виробництво, і обмін товарів відповідно до затраченої кількості найманої праці.

К. Маркс стверджував, що робітник, який не має власності, змушений продавати свою робочу силу за ринковою ціною, а саме на найбільш не вигідних умовах, щоб не померти з голоду. Марксистські погляди простежуються у працях І. Франка, М. І. Туган-Барановського, що визначали найману працю як основу капіталістичного виробництва, а статус найманого працівника окреслювали як вільного носія робочої сили. В сучасному суспільствознавстві домінуючою парадигмою розвитку суспільства є концепція постіндустріального суспільства Д. Белла, Г. Канна. Більш пізні дослідження пов'язані з іменами Дж. Гелбрейта, Л. Туроу, А. Турен, Е. Тоффлера. Відповідно до цих теорій, розвиток суспільства розглядається як зміна трьох соціально-економічних систем – доіндустріального суспільства, індустріального і постіндустріального.

Досліджено, що у сучасній економічній думці виділяють декілька підходів до визначення ринку праці. Представниками першої групи ринок робочої сили розглядають як «сферу обігу специфічного товару «робоча сила» і як особливий, властивий товарно-грошовим відносинам спосіб її включення до економічної системи. Друга група учених дає визначення ринку праці через його складові елементи – попит і пропозицію. Представники третьої, найбільш чисельної групи учених розглядають ринок робочої сили крізь призму суспільних відносин. З опертям на окреслений дисертантом механізм взаємодії структурних складових ринку праці підводиться підсумок, що до його складу входять два ринки: ринок робочої сили і ринок робочих місць. Таке визначення основних складових ринку необхідне для оцінювання характеру ринкових складових частин: попиту, пропозиції, конкуренції, ціни.

У розділі 2 – «Наймана праця в умовах трансформації соціально-економічних відносин суспільства» – проведено аналіз зарубіжного досвіду регулювання соціально-економічних відносин в умовах ринкової економіки, що засвідчив прояв тенденцій соціалізації та гуманізації як ознак демократизації влади на мікрорівні (на рівні підприємств), які спричиняють формування нових форм найманої праці, одночасно змінюючи і соціально-економічні відносини, адаптуючи їх до нових умов господарювання.

Аналіз соціально-економічних відносин у розвинених країнах вказує на використання різних підходів до проблематики формування та використання найманої праці. Шведську модель соціально-трудова відносин можна визначити як таку, що поєднує повну зайнятість населення і стабільність цін шляхом проведення загальної соціально-орієнтованої економічної політики, доповненої селективними заходами для підтримки високого рівня зайнятості і капіталовкладень. Модель мотивації найманих працівників у США базується на оптимальному рівні продуктивності праці та цілеспрямованості працівників щодо максимального задоволення потреб. У Японії спостерігаються своєрідні принципові моменти трудової поведінки найманих працівників, які пов'язані з унікальною національною культурою господарювання та суспільно-трудова відносин, що виховуються та проходили процес становлення при формуванні кожного наступного покоління.

Проаналізувавши дисбаланси у професійній структурі населення пострадянських країн, зокрема в країнах СНД, визначено, що більшість

населення зайнято в сфері послуг, що є специфічним становищем для даного типу суспільства. Вивчення закономірностей розвитку та становлення ринків праці в постсоціалістичних країнах дозволило визначити особливості формування рівня зайнятості населення, а саме: регресивний вплив існуючих демографічних і економічних факторів; підвищення трудової активності населення, що спричинено зниженням життєвого рівня, при збереженні переваг орієнтування на систему найманої праці; дестабілізуюча дія структурних змін в економіці при трансформації форм власності; зниження якісних характеристик робочої сили та послаблення її конкурентоспроможності, рівня безробіття на ринку праці в постсоціалістичному просторі, інтенсивне зростання пропозиції робочої сили при одночасному падінні попиту на неї в поєднанні з розбалансованістю ринку послуг

Результати проведеного автором дослідження свідчать про недостатню ефективність управління найманою працею в постсоціалістичному просторі, зокрема в Україні. Деякою мірою це пояснюється тим, що у сучасних умовах функція регулювання забезпечення працездатного населення робочими місцями покладена практично на державну службу зайнятості, діяльність якої в підсумку зводиться переважно до пасивних заходів впливу. До того ж, вона має справу лише з фіксованою частиною ринку праці. Але ж можливості служби зайнятості та її структурних підрозділів у працевлаштуванні незайнятого працездатного населення певною мірою обмежені, і проблема полягає не тільки у зменшенні обсягів фінансування їх діяльності, а й у низькому рівні організації моніторингу ринку праці, що слугує основним базисом для планування державної політики стосовно регулювання ринку робочих місць.

Дисертантом визначено, що у зв'язку з переходом економіки України до ринкового способу господарювання сфера послуг стала єдиним сектором економіки, яка в умовах структурної кризи у країні нарощує обсяги виробництва. Це пов'язано з тим, що багато послуг, які раніше надавалися безкоштовно або за символічну плату, стали платними, зокрема це стосується й освіти. Порівняння основних параметрів з аналогами країн з розвинутою та перехідною економікою свідчить про дуже значне скорочення обсягів промислового виробництва і відповідне зменшення попиту на робочу силу цієї галузі. У результаті частка працівників промисловості істотно нижча, ніж у більшості економічно розвинених країн. Частка працюючих у невиробничих галузях у загальних обсягах зайнятості в цілому відповідає світовим стандартам.

Автором здійснена оцінка ціннісних орієнтирів зайнятого населення України, рівня соціальної та економічної захищеності за сферами зайнятості. У регіональному розрізі виявилися соціально найменш захищеними (з різницею у 3,5 рази) наймані працівники промислових підприємств Херсонської, Івано-Франківської, Луганської, Черкаської областей. У результаті обробки даних соціального моніторингу Держкомстату України, проведеного у 2009—2011 р., встановлено, що показником адаптації найманих працівників до нових умов господарювання є не стільки матеріальна мотивація, скільки моральний аспект задоволення своєю працею. Домінуючою рисою формування ефективної мотиваційної системи повинно стати прагнення досягти тісного взаємозв'язку між матеріальною мотивацією до високоефективної праці і прямою

матеріальною відповідальністю працівника за недоотримання очікуваного виробничого ефекту.

У розділі 3 – «Наймана праця в постсоціалістичному реформуванні економіки України» – досліджено сучасний стан соціально–економічних відносин, який відображає суперечності між ціною і вартістю робочої сили, між інтересами найманих працівників і роботодавців, а також віддзеркалює існуючі деформації трудових цінностей, рівень конфліктності у суспільстві внаслідок недосконалої державної політики, яка понад десятиріччя проводилася ціною соціальних втрат.

Автором було обґрунтовано основну мету соціального партнерства, яка виявляється у досягненні соціального миру в суспільстві, забезпеченні балансу соціально–економічних інтересів найманих працівників і роботодавців, сприянні взаєморозумінню між ними, запобіганні конфліктам і вирішенні суперечностей для створення необхідних умов поступального економічного розвитку, підвищення життєвого рівня населення. Оформлення такого типу соціального партнерства здійснюється за допомогою двосторонніх юридичних актів, що зорієнтовані на створення тієї правової сфери відносин, у межах якої суб'єкти господарювання при здійсненні господарської діяльності керуються нормами чинного законодавства та обоюдною згодою обох сторін–учасників переговорів.

Досліджено взаємозв'язки соціального партнерства як найоптимальнішого способу співробітництва найманого працівника та працедавця, що може протидіяти нестабільності економічного розвитку, недосконалості соціальної політики держави, специфіці національного менталітету, схильного до патерналізму, неготовності до швидкої адаптації, в умовах світового поступу НТР. Розв'язання проблемної ситуації, незалежно від ступеня їх гостроти, автором визначено у сфері збалансування інтересів працедавців і найманих працівників. В умовах ринкової економіки таке узгодження вимагає участі третьої сторони – держави. Дослідник, визначивши механізм регулювання соціально–економічних відносин, окреслив основні його складові, такі як: сукупність форм, методів, важелів впливу на стан соціально–економічних відносин, за участю яких повинно здійснюватися узгодження та збалансування інтересів соціальних партнерів, мотиваційне забезпечення оптимізації розвитку соціально–економічних відносин в Україні. Саме такий механізм убачається автором як суттєво вагома складова державного механізму функціонування й розвитку економічної системи країни в цілому. У його структурі виокремлено інституціональні складові: організаційно–правову; мотиваційного забезпечення розвитку соціально–економічних відносин; соціально–освітню; соціального захисту; соціально–психологічного забезпечення трансформації менталітету трудового потенціалу.

Обґрунтовано методичні підходи до регулювання договірної процесу із залученням профспілок, що робить можливим оптимізувати взаємодію суб'єктів соціально–економічних відносин, здійснювати більш обґрунтований вибір соціального партнера на ринку праці, досягти усунення суб'єктивізму у процесі укладання трудових угод на основі узгодження інтересів соціальних партнерів та взаємного компромісу сторін.

На думку дисертанта, вплив системи освіти на процеси формування нових форм найманої праці розкривається при дослідженні процесу підвищення професійної компетентності робітника як передумови зростання індивідуальних конкурентних переваг. Перехід країни до ринкової економіки обумовлює реформування освіти, яке повною мірою сприяло б формуванню самостійного мислення, посиленню індивідуального підходу до розвитку творчих здібностей, докорінному покращанню професійної і загальноосвітньої підготовки спеціалістів, здатних працювати в умовах ринкової економіки. Від цього багато в чому залежить, якою мірою майбутні спеціалісти зможуть поєднувати сучасні знання, професіоналізм із соціальною активністю і високою моральністю.

У процесі аналізу трансформаційних змін в економічних відносинах України, реформування соціальної сфери конкретизовано твердження щодо забезпечення реальної та послідовної соціальної спрямованості економічного розвитку України, підвищення мотиваційного механізму формування інноваційної робочої сили. Все вищеперераховане вимагає суттєвого реформування чинної системи соціального захисту: перебудови пенсійної системи; докорінної зміни системи соціального страхування; підвищення ефективності надання державної підтримки та поліпшення соціального обслуговування громадян.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і розв'язання важливого науково–прикладного завдання щодо аналізу теоретичних основ формування найманої праці нового типу господарювання тарегулювання соціально–економічних відносин у складних для України умовах ринкової трансформації економіки. Результати виконаного дослідження дозволяють зробити висновки теоретичного і науково–прикладного спрямування, основними з яких є такі:

1. У різні часи наймана праця проходила специфічні етапи перетворень. Зі зміною суспільного устрою автоматично змінювалася система господарювання, що, у свою чергу, спричиняло трансформацію домінуючого фактора виробництва.

У процесі функціонування найманої праці не лише виробляються товари, надаються послуги, створюються культурні цінності тощо, але й виникають нові потреби, які необхідно задовольнити. Це створює, у свою чергу, нові форми найманої праці, характерні для певного типу господарювання. При розгляді сутності найманої праці слід виходити з певних основних положень. По–перше, праця – це процес, що відбувається між людиною й середовищем, завдяки якому індивіди власною діяльністю перетворюють природні блага. По–друге, необхідно зазначити, що працівник, впливаючи на навколишнє середовище, використовує та змінює його з метою створення споживчих вартостей, необхідних для задоволення своїх матеріальних і духовних потреб.

Застосування системного підходу до аналізу еволюції поглядів на категорію «наймана праця» дозволило визначити найману працю як процес реалізації усієї сукупності нагромаджених здібностей та набутих умінь працівника, що дає змогу реалізувати індивідуальні конкурентні переваги через перетворення та вартісні зміни, зумовлені співвідношенням попиту і пропозиції

регульовані формальними та неформальними інституціональними нормами суспільства.

2. Визначено, що у структурі всієї еволюції економічної теорії праця розглядається як універсальний і визначальний фактор розвитку суспільства. Еволюцію найманої праці і соціально-економічних відносин потрібно розглядати в контексті загальноцивілізаційної глобальної трансформації всієї системи суспільних відносин із застосуванням аналізу таких складових, як: стимули праці, власність на засоби існування, еволюція ролі праці.

Зважаючи на відсутність ендогенних стимулів до праці, робоча сила при рабовласницькому устрої була виключно власністю працедавця (рабовласника) і реалізувалася завдяки примусу. В умовах рабовласництва та феодалізму ціна на робочу силу була відсутня, так як вона не була об'єктом купівлі-продажу. За феодалізму робоча сила була власністю найманого працівника, це обумовлювалося умовами її експлуатації, яка здійснювалася за допомогою панщини або ж оброку та доступу до користування землею як основним засобом до існування. В умовах становлення капіталізму внаслідок розширеного відтворення зростаючих потреб робоча сила характеризується вже властивостями товару, особливістю якого – ціновий фактор, притаманний ринковій формі господарювання. Значну роль у формуванні такої форми найманої праці відіграє матеріальне стимулювання, зокрема преміювання та стягнення. Сама ж капіталістична власність характеризується домінуванням прав власності працедавця на засоби існування і відсутністю власності на самого працівника, який має формальну особисту свободу. Праця або трудові послуги найманих працівників перетворилися в товар, ціна якого в умовах нерозвиненої інфраструктури залежить не від волі держави, а від роботодавців – нових власників підприємств. Це чітко простежується в історичному зрізі розвитку економічних відносин: при феодалізмі, маючи у власності землю як засіб задоволення потреб, найманий працівник, будучи формально залежним від феодала, в реальності був носієм вільної найманої праці, а вже при капіталізмі, втративши право власності на землю, найманий працівник став формально вільнонайманим працівником, але на практиці був обмеженим у свободі функціонування робочої сили через його обмеженість доступу до засобів існування. Наймана праця в умовах соціалістичного господарювання характеризувалась усупільненням засобів виробництва та примусом до трудової діяльності, що регулювалося за допомогою директивних вказівок та сформованим типом соціальної свідомості, притаманного соціалізму. Подібні зміни спонукають до трансформації економічних відносин та формування нових форм реалізації найманої праці і в умовах перехідної економіки. Знаходять своє відображення закономірності щодо розвитку найманої праці, описані К. Марксом. Так, внаслідок перерозподілу національного багатства, стимулами до праці стають знову забезпечення елементарних умов існування, а найманий працівник маючи формальну свободу, отримує рабську залежність від власника засобів виробництва. Завуальована юридична рівноправність усіх громадян не передбачає надання рівності в розподілі й концентрації прав власності на результати праці. Така

ситуація обумовлює диктат економічної влади коаліційних груп і економічну залежність найманих працівників.

3. Особливість ринку праці, на думку автора, полягає у специфічній природі товару, що реалізується на ньому, – робочої сили, а також в унікальності кожного продавця, який реалізує цей продукт. Особливістю цього товару є те, що людина виступає в ролі носія, а сам він у процесі купівлі–продажу носить абстрактних характер, матеріалізуючись, уречевлюючись у процесі виробництва споживчої вартості. Виходячи з цього, на думку дисертанта, характерною особливістю сучасного ринку праці України виступає використання елементів планового та ринкових механізмів регулювання праці, що, відповідно, призводить до якісних змін у поведінці суб'єктів ринку праці. Специфіка стану на ринку праці України характеризується широким діапазоном змін пропозиції праці, що варіюється залежно від превалювання елементів адміністративного та ринкового механізмів. Відхилення кривої пропозиції робочої сили, орієнтованої на зайнятість на підприємствах державної форми власності, від характерної для адміністративної системи нееластичної прямої, все ще залишається незначним. У той же час крива пропозиції робочої сили на більш мобільних у прийнятті рішень підприємствах приватної форми власності поступово стає все більш еластичною. Так як ринок є сукупністю економічних відносин, то вважаємо, що відносини між власністю та найманою працею окреслюються специфікою створення вартісного вираження затраченої робочої сили як відчуженої власності найманого працівника для виробництва товару чи послуги та отримання права власності працедавцем на вироблений продукт як утілення здібностей та вмінь найманого працівника у сукупності із затраченим робочим часом на його виробництво. Основою для упровадження таких відносин є відсутність можливого використання власником (носієм) матеріалізованої природи робочої сили через відсутність власності на засоби праці. Лише через процес відчуження праці найманий працівник отримує доступ до засобів праці як потенційних засобів задоволення власних потреб, завдяки реалізації власного товару – робочої сили.

4. Проведений аналіз практики господарювання показує, що економічне зростання у країнах з розвинутою ринковою економікою відбувається не за рахунок збільшення витрат праці, а внаслідок підвищення її продуктивності. Це підвищення досягається завдяки чинникам, пов'язаним, передусім, із науково–технічним прогресом та специфічними особливостями управління трудовим потенціалом: панування приватної власності і приватної ініціативи, а також створення позитивних умов для їх становлення та розвитку. Ринкова економіка відіграє вирішальну роль у їх розвитку як етап, що стимулює до наступного переходу до економіки інноваційного типу розвитку, а основними виробниками є крупні об'єднання, здебільшого підпорядковані державі, що контролюють рух капіталу. Держава стала активним суб'єктом економіки, яка пропагує тенденції до формування соціально–орієнтованих систем та соціалізації трудових процесів; прагнення до відкритої економіки інноваційного типу господарювання.

5. Рівень зайнятості найманих працівників у постсоціалістичних країнах визначально залежить від розвитку економіки країни в цілому та суспільних відносин, основу яких становлять відносини власності, виробничі зв'язки,

економічна свобода суб'єктів ринку праці, баланс між ринковою ефективністю та соціальною справедливістю, а також від ступеня розвитку людини як носія робочої сили. Зазначена залежність виражається через соціальну орієнтацію ринку праці, тобто певні якісні параметри розвитку його суб'єктів, відносини між ними, результати взаємодії, ефективність функціонування, гуманістичне спрямування. Державне регулювання економіки перетворилось на інструмент реалізації інтересів певних коаліційних груп. Одночасно спостерігаються тенденції до формування приватно-монополістичного капіталізму та законодавчого закріплення соціального безправ'я найманих працівників.

Спираючись на досвід постсоціалістичних країн, одним із перспективних варіантів удосконалення механізму державного регулювання ринку праці в Україні ми вбачаємо посилення збалансованості розподілу фонду оплати праці відповідно до галузевого співвідношення та кваліфікаційного рівня найманих працівників з метою забезпечення прав власності і свобод найманого працівника та зниження відтоку людського капіталу з країни взагалі. Це дасть можливість прогресивним галузям механізму господарювання закріпити місце, зайняте на ринку, і тим же убезпечити зайнятих працівників від свавілля працедавців та дисбалансу на ринку праці.

б. Перехід до європейської моделі державного регулювання зайнятості населення, з високими рівнями оподаткування доходів населення нашої країни, вимагає проведення реформи системи оплати праці, що диктувало б, у першу чергу, обмеження потоків робочої сили за кордон.

Виокремлено основну суперечність сучасного ринку праці, суть якої у кількісно-якісній диспропорції кількості робочих місць та якості робочої сили, що формує дисбаланс ринку праці, так як у результаті заниження рівня заробітної плати не відбувається розширене відтворення робочої сили, стимулювання праці та підвищення конкурентоспроможності працівників.

Аналіз процесів на ринку праці дозволив виділити причини, які суттєво уповільнюють зростання зайнятості найманих працівників в Україні: низька якість умов праці, яка, у свою чергу, зумовлює низький рівень заробітної плати; відсутність професійно-кваліфікаційної збалансованості між попитом на робочу силу та її пропозицією, що характерно для переважної більшості професій; рестрикція пропозиції робочих місць у сільській місцевості; низький рівень індивідуальної конкурентоспроможності людей з обмеженими можливостями (інвалідів) на ринку праці.

Такі інтегративні тенденції диференціації суспільного сприйняття спостерігаються у процесі визначення наслідків трудової діяльності населення у виявленні трансформації статевовікової структури населення працездатного віку, зміні кількісних та якісних параметрів трудового потенціалу, соціально-економічних показників зайнятості населення, раціонального використання трудових ресурсів, робочого часу та ін. Можемо зробити висновок, що розмір заробітної плати напряму впливає на величину витрат, які здійснюється споживачем (найманим працівником), і є відповідно прямопропорційним до доходів підприємців, які є виробниками тієї пропозиції, що задовольняє споживчі, інвестиційні потреби населення. Відповідно спираючись на такий взаємопов'язаний ланцюг економічних відносин, зроблено висновок, що при випуску того чи іншого обсягу продукції чи інвестиційного, чи споживчого

характеру — заробітна плата впливає на рівень зайнятості населення, тобто залучення оптимальної кількості найманих працівників у виробничі процеси господарювання.

7.Проведений аналіз теоретичних основ на еволюційні зміни у процесі формування найманої праці вказує на те, що у процесі становлення ринкової економіки, становлення найманої праці на ринку праці спонукає до інноватизації економіки, яка, у свою чергу, ґрунтується на творчому підході до праці і вимагає ініціативного, з високим рівнем мотивації, працівника, якого систематично залучають до прийняття управлінських і технологічних рішень. Вказується, що в українській економіці нагромаджено певний економічний та інституційний потенціал, який може і повинен стати основою переходу до формування високотехнологічної, конкурентоспроможної робочої сили.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовується висновок про те, що до тих пір, поки ринкові перетворення не будуть зорієнтованими на зміни стимулюючого блоку заходів щодо регулювання рівня заробітної плати (мінімального рівня) найманих працівників, на подолання процесу відчуження найманої праці від власності, на речові фактори виробництва, – не можливо очікувати бажаних результатів активізації трудової діяльності в сучасних умовах господарювання. Саме поєднання найманої праці та власності є домінуючим стимулом економічного прогресу, основою розвитку особистості людини та передумовою досягнення рівня загальноцивілізаційних стандартів розвитку економіки держави. Формування гнучкого і адаптованого, до динамічних змін економічних перетворень ринку праці з урахуванням соціальних орієнтирів та реальних перспектив – один із головних факторів формування сучасного ринкового механізму підтримки збалансованості суспільного виробництва, розвитку соціально-орієнтованої економіки, політичної та економічної стабільності у країні.

8. Асиметрія соціально-економічного розвитку країни, низький рівень доходів, невідповідність міжгалузевих співвідношень у рівнях оплати праці та високі міжрегіональні відмінності, високий рівень безробіття окремих областей створюють складні проблеми в забезпеченні національних стандартів життя населення, у подоланні бідності та ефективному використанні трудових ресурсів.

Ураховуючи це, системи соціально-трудової мотивації, соціального захисту і забезпечення потребують глибокого системного реформування. Основою такого реформування має бути створення умов для максимально повної самореалізації кожного громадянина та людського потенціалу нації в цілому.

У сучасних умовах господарювання важливим кроком соціально-економічної політики України і найголовнішими цілями держави як організатора, координатора, незалежного регулятора соціально-трудоких відносин є: створення та закріплення ефективної страхової системи захисту населення; узгоджене з загально-національною економічною політикою та системою соціального страхування зниження податкових ставок, що сприятиме детінізації заробітної плати та її зростанню; захист від безробіття та державне забезпечення допомоги для непрацездатних та найбільш вразливих прошарків

населення; поєднання приватної та державної систем соціального захисту; розвиток системи освіти та інших галузей соціальної сфери; формування дієвого механізму стимулювання розвитку підприємництва та самозайнятості працездатного населення.

Забезпечення реалізації таких цілей потребує залучення інфраструктурних складових ринку праці та формування системи заходів спрямованих на: забезпечення прав і свобод найманого працівника в умовах інтенсифікації виробництва; забезпечення реальної роботи профспілок як найважливішого інституційного регулятора ринку праці; соціальний захист безробітних і членів сімей, які знаходяться на їх утриманні; створення конкурентного середовища для підприємців та запобігання утворенню їх коаліційних об'єднань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

монографії:

1. Економіка України: макропроблеми розвитку: [колективна монографія]. – К. : [НДЕІ], 2008. – С. 105 – 109 (особисто автору належить 0,36 д.а.: Підрозділ. Економічна природа найманої праці та основні погляди на її характерні особливості).

2. Економіка України: стратегічне планування: [колективна монографія]. – К. : [НДЕІ], 2008. – С. 135 – 139 (особисто автору належить 0,36 д.а.: Підрозділ. Стратегія залучення найманої праці у виробничий процес у трансформаційному періоді).

3. Економіка України: глобальні виклики і національні перспективи: [колективна монографія]. – К. : [НДЕІ], 2009. – С. 405 – 409 (особисто автору належить 0,34 д.а.: Підрозділ. Наймана праця як один із факторів становлення економіки інноваційного типу розвитку в Україні).

4. Економіка України: інноваційна стратегія українських реформ: [колективна монографія]. – К. : [НДЕІ], 2010. – С. 382 – 387 (особисто автору належить 0,45 д.а.: Підрозділ. Людський капітал як нова якість найманої праці в умовах інноваційної моделі розвитку виробництва).

у наукових фахових виданнях:

5. *Пацалюк І. О. (Удовенко І. О.)* Наймана праця та її еволюційні зміни у взаємозв'язку з суспільно–історичним розвитком економічних відносин в Україні / І. О. Пацалюк (І. О. Удовенко) // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: зб. наук. – Вип.1(10):Економічні науки. – Чернівці, 2008. – С. 172 – 180 (0,43 д.а.).

6. *Удовенко І. О.* Роль освіти як основного чинника формування сучасного типу найманого працівника / І.О. Удовенко // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія «Економіка». – Ч. 2. – Ужгород, 2010. – С. 333–336 (0,52).

7. *Удовенко І. О.* Специфіка залучення найманої праці у виробничий процес у трансформаційному періоді / І.О. Удовенко // Стратегія економічного розвитку України. : зб. наук.пр. / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун–т ім. Вадима Гетьмана». – К.: [б. в.], 2013. – № 32. – С. 274 – 280 (0,52 д.а.).

8. *Удовенко І. О.* Соціально–економічна природа найманої праці та її характерні особливості у світовій економічній думці [Електронний ресурс] / І.

О. Удовенко // «Ефективна економіка». – 2013. – № 3. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=3&y=2013> (0,49 д.а.).

9. *Удовенко І. О.* Соціально–економічні умови формування найманої праці в постсоціалістичних країнах / І. О. Удовенко // Моделювання регіональної економіки : зб. наук. пр. / Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. – Івано–Франківськ, 2013. – № 1 (21). – С. 211 – 217 (0,53 д.а.).

в інших виданнях:

10. *Пацалюк І. О.* (Удовенко І. О.) Нелегальна наймана праця як рушійна сила розвитку «тіньового сектору» трансформаційної економіки / І.О. Пацалюк (І.О. Удовенко) // Економічний розвиток країни: проблеми, пріоритети, правові аспекти: зб.матер.конф. – Умань : СПД Жовтий, 2008. – С. 106 – 108 (0,16 д.а.).

11. *Пацалюк І. О.* (Удовенко І. О.), *Коломієць Т. М.* Ефективність найманої праці в ринковій економіці України / І.О. Пацалюк (І.О. Удовенко), Т. М. Коломієць // Науковий вісник: зб. наук. пр. – Випуск 3. – Умань: РВЦ «Софія», 2009. – С. 57 – 63 (особисто автору належить 0,3 д.а. заг. об. 0,41 д.а.).

12. *Удовенко І. О.* Залучення найманого персоналу в процесі управління інноваційним виробництвом / І.О. Удовенко // Матеріали Всеукраїнської наук.–практ. конф. «Проблеми сучасної економіки». – Том 1. – Миколаїв : НУК, 2009. – С. 27– 29 (0,13 д.а.).

13. *Удовенко І. О.* Тенденції формування інноваційного типу найманого працівника / І.О. Удовенко // Реалізація національних економічних інтересів України в рамках євроінтеграційних процесів / Всеукраїнська наук.–практ. конф. викладачів та студентів, м. Сімферополь, 13 травня 2010 р. – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2010. – С. 187 – 189 (0,13 д.а.).

14. *Удовенко І. О.* Трансформація економічної мотивації найманих працівників: історичний та економічний аспект / І.О. Удовенко // Матеріали Всеукраїнської наук.–практ. конф. «Соціально–економічні орієнтири розвитку регіонів України». – Том 2. – Миколаїв: НУК, 2010. – С. 17 – 18 (0,14 д.а.).

15. *Удовенко І. О.* Вплив трансформаційних змін економічних відносин на проблеми формування сучасного типу найманого працівника / І. О. Удовенко // Соціально–економічний розвиток і якість життя: історія та сучасність : Матеріали III Міжнародної наук.–практ. конф. 15–16 березня 2013 року. – Прага: Vědeckovydatelské centrum "Sociosféra–CZ", 2013 – С. 102 – 107 (0,35 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Удовенко І. О. Наймана праця в умовах трансформації економічних відносин в постсоціалістичних країнах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01. – Економічна теорія та історія економічної думки. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ 2013.

В дисертаційній роботі досліджується сутність та роль найманої праці у суспільному відтворенні, її взаємозв'язок з поступальним розвитком соціально–економічних відносин. Здійснено ретроспективний аналіз базових економічних концепцій, що дає можливість осмислити фундаментальні положення, закони та

принципи, на яких базуються сучасні наукові підходи щодо трактування змісту категорії «наймана праця».

В дисертації доведено, що державна політика регулювання зайнятості найманої праці в Україні повинна перелаштуватися з економічних орієнтирів, таких як економічне зростання, на усунення або ж пом'якшення соціально-культурних проблем та покращення загального психологічного стану трудового потенціалу населення держави. Здійснено комплексну оцінку стану й тенденцій розвитку соціально-економічних відносин як у постсоціалістичних країнах, так і в Україні.

Обґрунтовано авторське визначення категорії «наймана праця» як процес реалізації усієї сукупності нагромаджених здібностей та набутих умінь працівника, що дає змогу реалізувати індивідуальні конкурентні переваги через перетворення та вартісні зміни, зумовлені співвідношенням попиту і пропозиції регульовані формальними та неформальними інституціональними нормами суспільства.

Ключові слова: наймана праця, трансформаційні зміни, постсоціалістичний простір, ринок праці, державна політика, соціально-економічні відносини.

АННОТАЦІЯ

Удовенко І. О. Наемный труд в условиях трансформации экономических отношений постсоциалистических странах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01. – Экономическая теория и история экономической мысли. – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев 2013.

В диссертационной работе исследуется сущность и роль наемного труда в общественном воспроизводстве, его взаимосвязь с поступательным развитием социально – экономических отношений. Выдающейся значимости отводится такому фактору развития экономических отношений в трансформационном обществе как наемный труд. Его роль четко определяется во взаимосвязи с регулированием рынка труда участниками которого выступают государство и субъекты предпринимательской деятельности.

Осуществлен ретроспективный анализ базовых экономических концепций, который дает возможность осмыслить фундаментальные положения, законы и принципы, на которых базируются современные научные подходы к толкованию содержания категории «наемный труд». Определяется главный фактор трансформации социально-трудовых отношений в Украине – это изменение форм собственности. Если при социализме в роли работодателей выступало только государство, то в результате массовой приватизации появились работодатели, представляющие различные формы собственности. Труд или трудовые услуги наемных работников превратились в товар, цена которого уже зависит не от воли государства, а преимущественно от работодателей – новых владельцев предприятий и стихийного соотношения спроса и предложения на рынке труда.

Рассматриваются характерные особенности современного этапа в сфере социально-экономической политики. В диссертации доказано, что государственная политика регулирования занятости наемного труда в Украине должна переключиться с экономических ориентиров, таких как экономический рост, на устранение или смягчение социально-культурных проблем и улучшение общего психологического состояния трудового потенциала населения государства. Осуществлена комплексная оценка состояния и тенденций развития социально – экономических отношений, как в постсоциалистических странах, так и в Украине.

Проводится анализ основных взглядов зарубежных и отечественных экономистов-ученых. Обосновано авторское определение толкования категории наемный труд как процесс реализации всей совокупности накопленных способностей и приобретенных умений работника, который позволяет реализовать индивидуальные конкурентные преимущества через преобразование и стоимостные изменения, обусловленные соотношением спроса и предложения регулируемые формальными и неформальными институциональными нормами общества.

В статье рассматриваются особенности формирования наемного труда в постсоциалистическом пространстве. Проводится анализ ситуации на рынке труда постсоциалистических стран. На основе анализа социологической и статистической информации устанавливается, что уровень жизни украинского народа, по сравнению с другими странами СНГ, является одним из самых низких.

Выделено основное противоречие современного рынка труда, суть которого состоит в количественно - качественной диспропорции количества рабочих мест и качества рабочей силы, формирует дисбаланс рынка труда, так как в результате занижения уровня заработной платы не происходит расширенное воспроизводство рабочей силы, стимулирования труда и повышения конкурентоспособности работников.

Анализ процессов на рынке труда позволил выделить причины, которые существенно замедляют рост занятости наемных работников в Украине: низкое качество условий труда, которое, в свою очередь, обуславливает низкий уровень заработной платы, отсутствие профессионально-квалификационной сбалансированности между спросом на рабочую силу и ее предложением, что характерно для подавляющего большинства профессий; рестрикция предложения рабочих мест в сельской местности, низкий уровень индивидуальной конкурентоспособности людей с ограниченными возможностями (инвалидов) на рынке труда.

Обосновывается необходимость активизации процесса формирования и реализации комплексной государственной политики регулирования социально-экономических отношений и обеспечения высокого правового уровня защиты прав наемных работников.

Опираясь на опыт постсоциалистических стран, одним из перспективных вариантов совершенствования механизма государственного регулирования рынка труда в Украине, определяется усиление сбалансированности распределения фонда оплаты труда в соответствии с отраслевыми соотношениями и квалификационного уровня наемных работников с целью обеспечения прав

собственности и свобод наемного работника, а также снижение оттока человеческого капитала из страны вообще. Это позволит прогрессивным отраслям механизма хозяйствования закрепить место, занятое на рынке, и тем же обезопасить занятых работников от произвола работодателей и дисбаланса на рынке труда.

Ключевые слова:наемный труд, трансформационныеизменения, постсоциалистическоепространство, рынок труда, государственнаяполитика, социально–экономические отношения.

THE ANNOTATION

Udo venko I.

A.

Acting Wage work in the conditions of transformation of economic relations in post-socialist countries. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Economic Sciences in Specialty 08.00.01 – Economic Theory and History of Economic Thought. – SHEE “Vadym Hetman Kyiv National Economic University”. – Kiev, 2013.

The thesis examines the nature and role of wage labor in social reproduction and its relationship with the progressive development of socio– economic relations. Done retrospective analysis of basic economic concepts, which enables to understand the fundamental provisions, laws and principles underlying the modern scientific approaches to the interpretation of the category "wage labor". The thesis is proved that government policies regulating the employment of hired labor in Ukraine should refocus on economic targets, such as economic growth, to eliminate or mitigate the socio– cultural issues and improve the overall psychological state of the labor potential in the State. Carried out a comprehensive assessment of condition and trends of socio–economic relations in the post–socialist countries and in Ukraine.

Grounded authors’ definition of the interpretation of category of wage labor as the implementation of the entire set of accumulated skills and abilities acquired by the employee, that allows you to tailor a competitive advantage through transformation and change in value due to supply and demand regulated formal and informal institutional norms of society.

Keywords:wage labour, transformational change, postsocialist space, labour market, the public policy, social and economic relations.